

Vad är varseblivningens genomskinlighet och vad följer av den?

1. INLEDNING

Under ett antal år har många filosofer sökt rättfärdiga en eller annan substantiell slutsats rörande medvetande och perception på basis av ett eller annat påstående om att varseblivningar är ”genomskinliga”. Jag ska här göra en partiell analys och utvärdering av denna argumentationslinje (Martin 2002 och Stoljar 2004 är två centrala arbeten med samma generella ambition). Jag ska urskilja tre argumentationsstrategier, vilka stödjer sig på olika genomskinlighetspåståenden. Jag är försiktigt sympatisk till flera av de genomskinlighetsidéer som jag ska diskutera, men jag ska lägga mest energi på att utveckla vad jag uppfattar som några intressanta och löftesrika inslag i den tredje och sista strategin.

Jag kommer att fokusera på argument som på ett eller annat sätt inbegriper påståenden om *färger*, men en bakomliggande tanke – både hos mig och i den litteratur jag diskuterar – är att det som är rimligt att hävda om färger i det här sammanhanget också är rimligt att hävda om en vidare klass av egenskaper, såsom former, rörelser, ljud, dofter och smaker. Denna bakomliggande tanke kommer för det mesta att vara underförstådd, men sektion 5 formulerar och stödjer sig i någon mån på två varianter av den.¹

2. NÅGRA VARIANTER AV GENOMSKINLIGHETSPÅSTÅENDEN

Låt oss först bekanta oss med några varianter av idén att varseblivningen är ”genomskinlig”. Den samtida diskussionen av denna idé tar ofta sin utgångspunkt i följande passage ifrån Gilbert Harman:

När Eloise ser ett träd framför sig så upplevs de färger hon varseblir som egenskaper hos trädet och dess omgivning. Inga av dem upplevs som intrinsikala egenskaper hos hennes varseblivning. Inte heller upplever hon några egenskaper hos någonting som intrinsikala egenskaper hos hennes varseblivning. Och det

¹Många tack till deltagarna i seminariet i Umeå för kommentarer på en muntlig presentation av detta material, och till Gunnar Björnsson för synpunkter på en skriftlig version.

är sant även för dig. ... När du ser ett träd, så upplever du inte några egenskaper som intrinsikala egenskaper hos din varseblivning. Betrakta ett träd och försök vända din uppmärksamhet mot intrinsikala egenskaper hos din visuella varseblivning. Jag förutsäger att du kommer att upptäcka att de enda egenskaper du där kan vända din uppmärksamhet emot kommer att vara egenskaper hos det presenterade trädet. (Harman 1990, s. 39)

Några år senare säger Michael Tye i samma anda:

Fokusera din uppmärksamhet på en kvadrat som har målats blå. Intuitivt så är du direkt medveten om blåhet och kvadraticitet såsom där ute i världen på avstånd ifrån dig, som egenskaper hos en extern yta. Vänd nu uppmärksamheten inåt och försök bli medveten om själva din varseblivning, inne i dig, skild från sitt föremål. Försök fokusera din uppmärksamhet på någon intrinsikal egenskap hos din varseblivning som skiljer den ifrån andra varseblivningar, något annat än vad den är en varseblivning *av*. Uppgiften verkar omöjlig: medvetandet verkar alltid glida igenom varseblivningen till blåhet och kvadraticitet, såsom instanterade tillsammans i ett externt föremål. När man vänder sitt medvetande inåt för att ge akt på varseblivningen verkar det sluta med att man koncentrerar sig på vad som är utanför igen, på externa företeelser eller egenskaper. (Tye 1995, s. 30)

Och i nylig översiktsartikel sammanfattar Tim Crane idén i följande ord:

Genomskinlighet definieras normalt som tesen att reflektion över, eller introspektion av, hur det är att ha en varseblivning inte avslöjar att vi är medvetna om varseblivningar själva, utan bara om deras medvetandeoberoende objekt. (Crane 2015, sektion 2.1.3)

Som redan denna begränsade exempelsamling illustrerar är det nog oklart om det finns, som Crane hävdar, en "normal" definition av vad varseblivningens genomskinlighet består i. I alla händelser varierar genomskinlighetspåståenden i ett antal avseenden. Låt mig notera fem sådana (jag överlämnar huvudsakligen åt läsaren att spåra dessa variationer i de just givna citaten).

(1) Genomskinlighetspåståenden varierar med avseende på vad vi kan kalla deras *modalitet*. En del uttalar sig (i alla fall explicit) bara om vad vi faktiskt är medvetna om medan andra uttalar som om vad vi *kan* eller inte kan bli medvetna om. Och dessa "kan" kan förstås tolkas med lite olika styrka.

(2) Genomskinlighetspåståenden skiljer sig åt med avseende på vilka *mental akter* de fokuserar på. En del uttalar sig t.ex. om vad vi *varseblir*, andra om vad kan rikta vår *uppmärksamhet* mot, och ytterligare andra vad vi kan bli *medvetna* om när vi t.ex. introspekterar eller försöker rikta vår uppmärksamhet på ett eller annat sätt.

(3) Påståendena skiljer sig också åt med avseende på vilka *objekt* de fokuserar på. En del säger att vi i vissa omständigheter inte är medvetna om *varseblivningar*, andra att vi inte är medvetna om *egenskaper hos* varseblivningar eller om *intrinsikala egenskaper* hos varseblivningar.

(4) En del påståenden hävdar ("positivt") något om vad vi är medvetna om (t.ex. färger hos yttre objekt). Andra hävdar ("negativt") något om vad vi inte är medvetna om (t.ex. intrinsikala egenskaper hos varseblivningar).

(5) En del påståenden begränsar sig tydligt till hur saker *ter sig* för oss i t.ex. varseblivning eller introspektion. Andra påståenden läses naturligt som att du går utöver detta. T.ex. är det någorlunda naturligt att tolka avslutningen av citatet ifrån Tye som påståendet att, om vi försöker fästa vår uppmärksamhet på vår varseblivning så leder det till att vi koncentrerar oss på vad som, inte (bara) *förefaller oss vara*, men *faktiskt är* "externa egenskaper". Även den sista meningen i citatet ifrån Harman kan läsas på detta sätt medan de tidigare meningarna begränsar sig till hur saker presenteras för oss.

3. EN FÖRSTA GENOMSKINLIGHETSSTRATEGI (GS1)

Låt oss nu titta på vad man kan och inte kan stödja med hjälp av ett eller annat genomskinlighetspåstående.

De två första argumentationsstrategier jag ska urskilja söker stödja följande slutsats, som går emot en inflytelserik tradition inom filosofin och vetenskapen:

Icke-mentalism om färg: Varseblivna färger är inte egenskaper hos mentala objekt.

Icke-mentalism om färg går emot både "sinnesdatumteorier" enligt vilka sinnesdata är mentala objekt som är bärare av (bl.a.) varseblivna färger (Jackson 1977) och "kvaliateorier" enligt vilka varseblivna färger är egenskaper hos varseblivanden (Robinson 2004).

Den första av de två strategier som försöker etablera *Icke-mentalism om färg* – jag ska kalla denna strategi GS1 – stödjer sig på följande genomskinlighetspåstående, som vi känner igen ifrån de inledande meningarna i citatet ifrån Harman ovan.

Genomskinlighet-1: Vi varseblir färger *som* egenskaper hos yttre föremål, såsom träd, och vi varseblir dem inte *som* egenskaper hos mentala objekt.

En fråga som man kan ställa om *Genomskinlighet-1* rör "modaliteten" i dess påståenden om hur vi varseblir och inte varseblir färger. Även om

det skulle stämma att vi typiskt sett varseblir färger som egenskaper hos yttre föremål och inte på andra sätt så kan man undra om vi inte *kan* uppleva dem på annat sätt och *ibland* även gör det (Putnam 2014 argumenterar för att färger ibland inte upplevs i varseblivningen som "där ute").

Men även om man antar en variant av *Genomskinlighet-1* med en stark modalitet, enligt vilken vi oundvikligen varseblir färger som egenskaper hos yttre föremål och inte kan varsebli dem på annat sätt, så är det klart att detta i sig inte ger ett särskilt starkt stöd för *Icke-mentalism om färg*. *Genomskinlighet-1* förblir ett påstående om hur vi varseblir – och inte varseblir – färger. *Icke-mentalism om färg* uttalar sig å andra sidan om vad varseblivna färger är – eller inte är – egenskaper hos. Och saker och ting är ibland på sätt som skiljer sig ifrån hur vi varseblir dem. Man kan därför konsistent hävda både *Genomskinlighet-1* och, gentemot *Icke-mentalism om färg*, att varseblivna färger är egenskaper hos mentala objekt. Den som vill stödja *Icke-mentalism om färg* på basis av *Genomskinlighet-1* behöver därför förklara varför denna kombination av teser skulle vara en dålig idé.

Ett skäl som har anförts i detta sammanhang är att vi kan lita på varseblivningen när det gäller vad färger är egenskaper hos. T.ex. argumenterar Tye i följande passage för något i stil med *Icke-mentalism om färg* på basis av något i stil med *Genomskinlighet-1* och ett sådant "pålitlighetspåstående":

Inga av de kvaliteter om vilka du är direkt medveten när du ser de olika yterna ser ut för dig som kvaliteter hos varseblivningar. . . . Att anta att de kvaliteter om vilka varseblivare är direkt medvetna när de har en vanlig, alldaglig varseblivning verkligen är kvaliteter hos varseblivningar skulle vara att beskylla sådana varseblivningar för omfattande misstag. Det är helt enkelt inte trovärdigt. Det verkar fullständigt orimligt att anse att visuella varseblivningar är systematiskt missvisande på detta sätt. De kvaliteter om vilka du är direkt medveten när du fokuserar på scenen framför dina ögon och hur saker ser ut är följaktligen inte kvaliteter hos din visuella varseblivning. (Tye 2000, s. 46)

Det finns minst två argumentationslinjer som man kan utveckla ur detta uppslag om man vill försvara *Icke-mentalism om färg* på basis av *Genomskinlighet-1*. Den ena tar fasta på (det "positiva") påståndet att vi varseblir färger som egenskaper hos yttre föremål och antar vidare, för det första, (i) att varseblivningen är *korrekt* i detta avseende, och för det andra, (ii) att varseblivna färger inte är egenskaper hos *både* yttre föremål och mentala objekt. Den andra argumentationslinjen tar fasta på (det "negativa") påståndet att vi *inte* varseblir färger som egenskaper hos mentala objekt och antar vidare (iii) att våra varseblivningar är tillräckligt *fullständigt* informativa i detta avseende för att vi ska kunna dra slutsatsen att varseblivna färger inte är egenskaper hos mentala objekt.

(Den förra argumentationen vilar på ett pålitlighetspåstående av typen, *om vi varseblir färger som X så är varseblivna färger X*; den senare på ett pålitlighetspåstående av typen: *om vi inte varseblir färger som X så är varseblivna färger inte X*.)

Jag ska här inte här utvärdera någon av dessa argumentationslinjer mer än att anmärka att de båda, utöver *Genomskinlighet-1*, innehåller substantiella antaganden – (i) och (ii) respektive (iii) – vars grund man rimligen kan efterfråga, och att Tye inte antyder någon grund för något av dem i sin argumentation.

4. EN ANDRA GENOMSKINLIGHETSSTRATEGI (GS2)

En annan argumentationsstrategi, som jag ska kalla GS2, söker stödja *Icke-mentalism om färg* med hjälp av följande genomskinlighetspåstående, som är en tolkning av citatet ifrån Tye (1995) i sektion 2:

Genomskinlighet-2: När vi introspekterar våra varseblivningar så kan vi inte bli (eller förbli) medvetna om några egenskaper utöver egenskaper som *faktiskt är* egenskaper hos yttre, icke-mentala objekt, om de är egenskaper hos någonting alls.

(Kvalificeringen ”om de är egenskaper hos någonting alls” motiveras av illusioner och hallucinationer där man möjligen är medveten om egenskaper som inget objekt har.)

Medan *Genomskinlighet-1* bara uttalar sig om vad varseblivna färger *ser ut* – och inte ser ut – att vara egenskaper hos, så uttalar sig *Genomskinlighet-2* om vad egenskaper som vi blir eller förblir medvetna om är egenskaper hos. Ifrån *Genomskinlighet-2* är det därför ett relativt kort steg till *Icke-mentalism om färg*. För att rättfärdiga detta steg räcker det att anta att vi förblir medvetna om varseblivna färger när vi introspekterar våra varseblivningar. Det är ett försiktigt antagande, som kan accepteras även av sinnesdatumteoretiker och kvaliateoretiker som avvisar *Icke-mentalism om färg*.

Det verkar dock ganska klart att vi inte kan konstruera något starkt *argument* för *Icke-mentalism om färg* på basis av *Genomskinlighet-2*. Problemet är att det är svårt att se hur man skulle ha skäl att acceptera *Genomskinlighet-2* om man inte redan hade skäl att acceptera *Icke-mentalism om färg*.

Jag tar här upp strategin GS2 framför allt för att tydligt skilja den ifrån GS1. Det vore möjligen en ogin läsning att tillskriva argumentationsstrategin GS2 till någon i litteraturen. Men utan att peka finger mer än jag i någon mån redan har gjort så tror jag det är riktigt att säga *Genomskinlighet-1* och *Genomskinlighet-2* och de associerade argumentationsstrategierna GS1 och GS2 inte alltid tydligt åtskiljs i litteraturen.

5. EN TREDJE GENOMSKINLIGHETSSTRATEGI (GS₃)

GS₁ och GS₂ syftar som nämnts båda till att försvara *Icke-mentalism om färg*. En tredje genomskinlighetsstrategi, GS₃, siktar mot en annan slutsats. GS₃ antar *Icke-mentalism om färg* som en premiss. Den antar också, i enlighet med tanken som jag nämnde i sektion 1, detta:

Generalisering: Om varseblivna färger inte är egenskaper hos mentala objekt, så är inte heller varseblivna former, rörelser eller placeringar egenskaper hos mentala objekt.

Till *Icke-mentalism om färg* och *Generalisering* lägger GS₃ sedan följande genomskinlighetspåstående:

Genomskinlighet-3: När vi introspekterar våra visuella varseblivningar så kan vi inte bli (eller förbli) direkt medvetna om några egenskaper utöver varseblivna färger, former, rörelser och placeringar.

Icke-mentalism om färg, *Generalisering* och *Genomskinlighet-3* implicerar denna slutsats:

Slutsats-GS₃: När vi introspekterar våra visuella varseblivningar så kan vi inte bli (eller förbli) direkt medvetna om någon egenskap hos något mentalt objekt.

Slutsats-GS₃ utesluter att vi i introspektionen kan bli direkt medvetna om någon egenskap hos en varseblivning, eller hos ett sinnesdatum förstått som ett mentalt objekt. Detta är i sig ett slags genomskinlighetspåstående – det liknar i viss mån *Genomskinlighet-2* – som i GS₃ är härlett ifrån ett annat.

Låt mig i korthet skissera några skäl att intressera sig för GS₃. Jag ska utgå ifrån att *Generalisering* är okontroversiell, och att substansen i GS₃ ligger i *Icke-mentalism om färg* och *Genomskinlighet-3*, vilka jag ska diskutera i tur och ordning.

Vad beträffar *Icke-mentalism om färg* så kan man förstås söka stödja detta med argumentationsstrategin GS₁ och på så sätt kombinera GS₁ och GS₃. (Möjligen kan man förstå argumentationen i Tye 2000, delvis citerad i sektion 3, som en sådan kombination, även om inte Tye bryter ned sin diskussion på detta sätt.)

Det är dock inte nödvändigt – och inte uppenbart bäst – att söka stödja *Icke-mentalism om färg* med hjälp av något genomskinlighetspåstående. Ett alternativ – av flera – är att argumentera för *Icke-mentalism om färg* på basis av dels omvändningen av *Generalisering*,

Omvänd generalisering: Om varseblivna färger är egenskaper hos mentala objekt, så är antingen varseblivna former, rörelser eller placeringar också egenskaper hos mentala objekt,

och dels,

Icke-mentalism om form-rörelse-placering: Det är inte så att varseblivna former, rörelser eller placeringar är egenskaper hos mentala objekt.

Jag ska inte här försvara detta argument. (Jag försvarar ett besläktat argument i Sundström 2014, s. 119–23.) Jag nöjer mig med anmärkningarna att (i) var och en av dessa två premisser är rätt brett omfattade, och att (ii) ingen av dem hänvisar till någon ”genomskinlighet”.

I alla händelser så accepterar ganska många samtida perceptions- och medvetandefilosofier *Icke-mentalism om färg* – på en eller annan grund. Det i sig motiverar ett visst intresse för att undersöka vad man eventuellt ytterligare kan visa om man antar detta som en premiss för diskussionen.

En fråga som man kan resa om *Genomskinlighet-3* är om vi inte, när vi introspekterar våra visuella varseblivningar är direkt medvetna om en uppsättning egenskaper hos yttre objekt utöver färger, former, rörelser och placeringar, som t.ex. egenskapen *trädhet* (Siegel 2011 argumenterar för en tes som kan förstås på detta sätt). Den frågan spelar dock ingen roll för det nuvarande argumentet. För det är klart att vi utan minskad plausibilitet kan förstärka *Generalisering* till:

Generalisering+: Om varseblivna färger inte är egenskaper hos mentala objekt, så är inte heller varseblivna former, rörelser, placeringar, eller *trädheter* egenskaper hos mentala objekt.

Även om vi då behöver modifiera *Genomskinlighet-3* så att den medger att vi i introspektion av varseblivningar kan bli direkt medvetna om trädheter så kan vi fortfarande, givet *Icke-mentalism om färg*, härleda att när vi introspekterar våra varseblivningar så är vi inte direkt medvetna om några egenskaper hos mentala objekt.

Genomskinlighet-3 är i några viktiga avseenden ett försiktigt påstående. Det säger t.ex. ingenting om vad färger (eller andra egenskaper) är egenskaper hos, eller vad vi upplever dem som egenskaper hos. *Genomskinlighet-3* är därmed i sig förenligt med bl.a. sinnesdatumteorier och kvaliateorier enligt vilka färger är egenskaper hos mentala objekt, och det är möjligt att flera sinnesdatumteoretiker och kvaliateoretiker har accepterat *Genomskinlighet-3*. (Martin 1998, sektion 1, tillskriver Price 1932 något mycket nära *Genomskinlighet-3*. Jag är dock inte helt övertygad av textevidensen för denna tolkning.)

En annan viktig begränsning är att *Genomskinlighet-3* inte uttalar sig om mer än vad vi *direkt* kan bli – eller inte bli – medvetna om när vi introspekterar upplevelser. (Vi kan notera att detta slags begränsning återfinns i citatet ifrån Tye 2000 i sektion 3, men inte i någon av de citerade passagera i sektion 2.) För att illustrera betydelsen av denna begränsning,

beakta egenskapen *visuell-varseblivningshet*. Det är möjligen plausibelt att, när vi introspekterar så kan vi bli *medvetna* om visuell varseblivningshet. I alla händelser kan vi bli medvetna om att vi har en visuell varseblivning. Detta har ibland anförts som ett argument emot genomskinlighetspåståenden (se Lycan 2004, sektion 6). Men det är inte något argument emot *Genomskinlighet-3*. *Genomskinlighet-3* utesluter bara att vi någonsin blir *direkt* medvetna om denna egenskap. En idé som kan användas för att försvara *Genomskinlighet-3* är att vi i introspektionen blir *indirekt* medvetna om att vi har en visuell varseblivning *via* en mer direkt medvetenhet om varseblivna färger, former, rörelser och placeringar. Denna idé lanserades (såvitt jag vet) först av Dretske (1994, och 1995, kapitel 2). Dretske karakteriserade företeelsen som ett slags ”förflyttad” (displaced) perception, och liknade den vid fall där man (indirekt) hör att brevbäraren står vid dörren genom att (direkt) höra hundens skällande. Idén har senare utvecklats av bl.a. Tye (2000, sektion 3.2) och Alex Byrne (2005 och 2012).

Med dess begränsning till vad vi *direkt* kan bli medvetna om är *Genomskinlighet-3*, tror jag, inte så lätt att falsifiera – om än kanske inte heller så lätt att bekräfta. Det verkar ganska plausibelt att vi i varseblivningen blir direkt medvetna om vissa egenskaper, såsom färger, former, rörelser och placeringar; vi blir inte indirekt medvetna om dem via något mer direkt medvetande om någon annan egenskap. Det är mer oklart att detta gäller för en egenskap som t.ex. trädhet. Ett inte orimligt förslag är att, om vi alls blir medvetna om trädhet redan i varseblivningen (snarare än först i tanken) så blir vi detta via ett mer direkt medvetande om t.ex. färger och former. På samma sätt är det – åtminstone för mig – oklart om jag i introspektion någonsin blir *direkt* medveten om någon *visuell varseblivningshet* eller om jag blir medveten om denna egenskap indirekt via ett mer direkt medvetande om andra egenskaper. När jag reser denna fråga förefaller det mig som att varseblivningen har ett slags viktig ”genomskinlighet”. När jag söker etablera en direkt medvetenhet med min varseblivnings visuella varseblivningshet så är jag osäker på om jag någonsin lyckas, och det verkar vara en genuin möjlighet att mitt medvetande får sitt första, direkta fäste på andra egenskaper – egenskaper som möjligen är, även om inte *Genomskinlighet-3* säger detta, egenskaper hos yttre objekt.

Om allt detta är riktigt så finns det skäl att i alla fall ta *Genomskinlighet-3* och argumentationsstrategin GS3 på allvar.

6. SAMMANFATTNING

Liksom min titel här talar litteraturen ofta om ”varseblivningens genomskinlighet” i bestämd form. Jag har dock illustrerat att det i själva verket finns ett stort antal genomskinlighetspåståenden och att de kan

förekomma på ganska olika sätt i argument. Jag har också skisserat och slagit ett försiktigt slag för ett specifikt argument som drar en stark slutsats på basis av bl.a. ett ganska svagt genomskinlighetspåstående.

LITTERATUR

- Byrne, Alex. 2005. "Introspection". *Philosophical Topics* 33 (1), s. 79–104.
- Byrne, Alex. 2012. "Knowing What I See". I *Introspection and Consciousness*, red. D. Smithies och D. Stoljar. Oxford: Oxford University Press.
- Crane, Tim. 2015. "The Problem of Perception". I *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, red. Edward Zalta, Summer 2015. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2015/entries/perception-problem/>.
- Dretske, Fred. 1994. "Introspection". *Proceedings of the Aristotelian Society* 94, s. 263–78.
- Dretske, Fred. 1995. *Naturalizing the Mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Harman, Gilbert. 1990. "The Intrinsic Quality of Experience". *Philosophical Perspectives* 4, s. 31–52.
- Jackson, Frank. 1977. *Perception: A Representative Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lycan, William. 2004. "The Superiority of HOP to HOT". I *Higher-Order Theories of Consciousness: An Anthology*, red. R. Gennaro. Amsterdam: John Benjamins.
- Martin, Michael. 1998. "Setting Things before the Mind". I *Current Issues in Philosophy of Mind*, red. A. O'Hear. Oxford: Oxford University Press.
- Martin, Michael 2002. "The Transparency of Experience". *Mind and Language* 4 (4), s. 376–425.
- Price, H. H. 1932. *Perception*. Methuen.
- Putnam, Hilary. 2014. "Visual Experiences Aren't Always Transparent". I *Sardonic Comment*. Läst 4 maj 2015. <http://putnamphil.blogspot.se/2014/08/visual-experiences-arent-always.html>.
- Robinson, William. 2004. *Understanding Phenomenal Consciousness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siegel, Susanna. 2011. *The Contents of Visual Experience*. Oxford: Oxford University Press.
- Stoljar, Daniel. 2004. "The Argument from Diaphanousness". I *Language, Mind and World*. Canadian Journal of Philosophy Supplement 30, red. M. Escurdia, R. Stainton och C. Viger. Calgary: University of Calgary Press.
- Sundström, Pär. 2014. "Two Types of Qualia Theory". *Harvard Review of Philosophy* 20, s. 107–31.
- Tye, Michael. 1995. *Ten Problems of Consciousness: A Representational Theory of the Phenomenal Mind*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Tye, Michael. 2000. *Consciousness, Color, and Content*. Cambridge, MA: MIT Press.